

พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

Buddhist Ethics of Characters in Junior High School's Literature Appreciation Textbooks

วรวิทย์ มีลี^{1*}, กิรติ ธนะไชย¹

Worawit Meelee^{1*}, Keerati Dhanachai¹

¹สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Thai Language and Literature Works, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Maha Sarakham University

*Corresponding email: witz_thai@wpt.ac.th

Received: 12 December 2025; Revised: 25 April 2025; Accepted: 20 May 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวนทั้งหมด 5 เรื่อง ได้แก่ 1) กาพย์พระไชยสุริยา 2) ราชอิริราช ตอนสมิงพระรามอาสา 3) รามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนาท 4) พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณี หนีนางผีเสื้อสมุทรและ 5) บทละครพูดเรื่องเห่แก้วลูก วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปรากฏ 3 ระดับ ได้แก่ ศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือเบญจศีล ศีลธรรมระดับกลางคือ กุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือมรรคมีองค์ 8 โดยตัวละครในแต่ละเรื่องได้แสดงพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจาและใจตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของตัวละครและถึงแม้ว่าตอนจบของแต่ละเรื่องอาจมีทั้งสุขและทุกข์ล้วนเกิดจากผลของการกระทำที่ตนเองได้ประพฤติ

คำสำคัญ : พุทธจริยศาสตร์, ตัวละครในหนังสือเรียน, แบบเรียนภาษาไทย, หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

Abstract

The purposes of the research were to study the Buddhist ethics of characters in junior high school's literature appreciation textbooks, including: 1) Karb Phrachaisuriya 2) Rachathirat in episode of Saming Phra Ram Arsa 3) Ramayana in episode of Narai Prab

Nonthok 4) Pra Aphimanee in episode of Pra Aphimanee Nee Nang Phee Seau and 5) Henkaeluk. Data were analyzed using qualitative research methods with the concept of Buddhist ethics theory. The research results were presented in a descriptive analytical format.

The results of the study found that Buddhist ethics of characters in junior high school's literature appreciation textbooks are three levels of morality: basic morality, intermediate morality, and high morality. The characters in each story display their physical, verbal, and mental behaviors according to the principles of Buddhism, which all affect the lives of each character. And although the ending of each story may be a mixture of happiness and suffering, it is the result of the actions that one has performed.

Keywords: Buddhist Ethics, Characters in Thai textbooks, Thai textbooks, Literature Appreciation Textbooks

บทนำ

วรรณคดีเป็นศิลปะประเภทหนึ่งซึ่งเกิดจากจินตนาการของมนุษย์ มีความแตกต่างจากวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์หรือศาสตร์แขนงอื่น ๆ ซึ่งมีทฤษฎี มีเหตุผล มีข้อพิสูจน์และสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางวัตถุอย่างเห็นได้ชัด ขณะที่วรรณคดีมีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม เพราะต้องอาศัยจินตนาการ อารมณ์และความคิดของผู้แต่ง ดังที่รีนฤทัย สัจจพันธุ์ [1] กล่าวว่า “วรรณคดีให้ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่กวีถ่ายทอดไว้อย่างตั้งใจและไม่ตั้งใจ นอกจากนี้ยังให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ให้หึงเห็นแก่นแท้ของชีวิต เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และยังเป็นกระจกเงาบานใหญ่สะท้อนภาพสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย” ดังนั้นวรรณคดีจึงไม่ได้เป็นเพียงโลกสมมติแต่มีบริบททางสังคมรองรับ ผู้ศึกษาวรรณคดีจึงสามารถประยุกต์ข้อคิดจากการอ่านวรรณคดีมาใช้ในการชีวิตประจำวันได้อีกด้วย

วรรณคดีจะอาศัยตัวละครในการดำเนินเรื่องให้มีความน่าสนใจ หากขาดตัวละครวรรณคดีอาจจะไม่สามารถดำเนินเรื่องไปได้ หรือหากดำเนินเรื่องไปได้ก็จะขาดสีสันและไม่มีที่น่าสนใจ ดังที่ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ [2] กล่าวว่า “ลักษณะนิสัยของตัวละครเป็นเนื้อหาสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ถ้าเนื้อเรื่องดำเนินไปโดยไม่อาศัยลักษณะของตัวละคร วรรณคดีอาจพ้นความสนใจไปได้โดยง่าย ตัวละครจึงมีความสำคัญอย่างมากในการดำเนินเรื่อง พฤติกรรมที่สะท้อนจากตัวละครผ่านวรรณคดีวรรณกรรมจึงมีบทบาทในการสร้างจิตอันเป็นกระจกสะท้อนสังคมเพื่อนำไปสู่แนวประพฤติปฏิบัติที่ดีของคนในสังคมผ่านการเล่าเรื่องจากตัวละครที่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งวรรณคดีวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนนั้นมีเนื้อหามุ่งเน้นในการอบรมสั่งสอนทางศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม อีกทั้งมีการสอดแทรกหลักคำสอนต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา กวีได้ประพันธ์วรรณกรรมโดยการแทรกคำสอน วิธีปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกันในสังคม

อย่างมีความสุขโดยผ่านตัวบทวรรณคดีและวรรณกรรม ดังที่เจตนา นาควัชระ [3] ได้กล่าวว่า บทบาทที่บรรยายสภาพเหตุการณ์ สภาพชีวิตของตัวละคร ทำให้เรียนรู้และเข้าใจพื้นฐานของชีวิตมนุษย์มากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงและรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกได้โดยง่าย อีกทั้ง อิศักดิ์ จิระตราชู [4] พบว่าการสอนวรรณคดีและวรรณกรรมส่งผลต่อการตระหนักรู้ในตนเองของผู้เรียนทั้งยังรู้คุณค่าของวรรณคดีและวรรณกรรมอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ อัจฉรา ชวงค์ [5] ยังได้กล่าวว่า วรรณกรรมมิใช่เพียงเพื่อความบันเทิงแต่ยังมุ่งให้ข้อคิดในการดำรงชีวิต โดยใช้เรื่องราวของตัวละครเป็นตัวอย่างในการแสดงคุณดีและความชั่ว ดังนั้นหนังสือเรียนรายวิชาภาษาไทยจึงได้กำหนดให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีเอกของไทย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ [6] ได้อธิบายว่า วรรณคดีวิจิตรเป็นหนังสือเรียนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาวรรณคดีวรรณกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงคุณค่าของวรรณคดีด้านต่าง ๆ ทั้งยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ เกิดความซาบซึ้งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและตระหนักถึงความเป็นไทย

การวิเคราะห์ตัวละครในวรรณคดีวรรณกรรมจึงได้รับความสนใจจากนักวิชาการอย่างกว้างขวาง โดยพุทธจริยศาสตร์เป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่นักวิชาการนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อศึกษาวรรณคดีวรรณกรรม ซึ่งโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ [7] อธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์สรุปได้ว่าพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ เช่นเดียวกับสำเนียง ยอดศิริ [8] ที่อธิบายไว้ว่า พุทธจริยศาสตร์ คือศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความประพฤติศึกษาถึงปัญหา คุณค่าของความประพฤติดี กฎเกณฑ์ แห่งความประพฤติ หลักแห่งความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม คุณค่าของจริยธรรมและหลักในการแสวงหาความดี นอกจากนี้ ประคอง ตั้งประเสริฐ [9] ได้กล่าวถึงคุณธรรมว่าเป็นเครื่องมือกำหนดพฤติกรรมของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านแยกแยะได้ว่าใครคือ “ฝ่ายธรรม” และ “ฝ่ายอธรรม” ซึ่งกลายเป็นแม่แบบทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีนักวิชาการนำแนวคิดนี้มาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อวิเคราะห์วรรณคดีวรรณกรรม เช่น โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ [7] พระมหาสุรินทร์ ปสฺสทิตฺต (เหล่าพิลา) อุดม บัวศรี และจรัส สีกา [10] พระวิริยะศักดิ์ สมจิตโต, จรัส สีกา และจำนง กมลศิลป์ [11] และพระมหาสร้อย แก้วทอง [12] เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพฤติกรรมของตัวละคร จากในวรรณคดีวรรณกรรมโดยใช้แนวคิดพุทธจริยศาสตร์ในการวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจถึงพฤติกรรมของตัวละครผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนา และเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน โดยผู้สอนสามารถนำตัวอย่างแนวคิดพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครมาเป็นกรณีศึกษาให้กับผู้เรียนได้เข้าใจมากขึ้น ซึ่งอาจช่วยให้ผู้เรียนนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์เป็นแนวคิดที่ศึกษาเกี่ยวกับการประพฤติดและการปฏิบัติว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรทำ สิ่งใดดีหรือไม่ดี โดยพุทธจริยศาสตร์หมวดศีลธรรม เป็นหลักธรรมที่จะต้องทำให้มีอยู่ในตน เพื่อบรรลุจุดหมายของชีวิตความเป็นมนุษย์ มี 3 ระดับ คือ 1) ศีลธรรมระดับต้นคือ เบญจศีล ศีล 5 หมายถึง ความสำรวมทางกายวาจา 2) ศีลธรรมระดับกลางคือ กุศลกรรมบถ 10 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ประกอบกรปฏิบัติที่เป็นทางกุศล เป็นหลักธรรมให้มีความเจริญ เพื่อครองตนไม่ให้ตกไปสู่ความชั่วทางกาย ทางวาจา ทางใจและ 3) ศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8 หรือที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งแปลว่าทางสายกลาง เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติแล้วสามารถทำให้เกิดการดับทุกข์ได้และทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงสัจธรรมอันประเสริฐและพบแต่ความสุขความเจริญ โสวितย์ บำรุงภักดี [7] อธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์สรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ สอดคล้องกับพระอนุ ภททจารี (น้อยกลาง) [13] ที่อธิบายไว้ว่า พุทธจริยศาสตร์เป็นหลักประพฤติดของบุคคลเพื่อให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์โดยมีรากฐานจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับวสิน อินทสระ [14] ที่อธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์ไว้ว่า พุทธจริยศาสตร์คือ จริยศาสตร์แนวพุทธ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ จริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่วางไว้เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของบุคคล ตั้งแต่พื้นฐานระดับกลางจนถึงระดับสูงเพื่อให้บุคคลได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติ จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่าพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นหลักประพฤติดให้บุคคลปฏิบัติเพื่อความเจริญงอกงามทั้งกาย วาจาและใจ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำแนวคิดพุทธจริยศาสตร์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์วรรณคดีวรรณกรรมพบว่าม้งานวิจัยจำนวนหนึ่ง ได้แก่ การศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแต่นคำของพระวริยเศศักดิ์ สมจิตโต, จรัส ลีกาและจำนงค์ กมลศิลป์ [11] ที่ศึกษาแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องตักแต่นคำ พบว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ในเรื่องเป็นหลักความประพฤติของมนุษย์เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุขและเอื้อประโยชน์สูงสุดให้กับผู้ประพฤติชอบตามกรอบของ จริยศาสตร์ ซึ่งมี 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต้นมีเบญจศีล เบญจธรรมเป็นกรอบพื้นฐาน พุทธจริยศาสตร์ระดับกลางเป็นการพัฒนากายและจิตใจของมนุษย์ให้มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นความประพฤติส่วนบุคคลมีกุศลกรรมบถ 10 และพุทธจริยศาสตร์ในระดับสูงเป็นเครื่องเพื่อพัฒนาและขัดเกลาลักษณะนิสัยของคนในสังคมให้ละเอียดอ่อนโดยอยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างสงบสุข การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมสินไชของโสวิตย์ บำรุงภักดี [7] ที่ศึกษาปัญหาจริยธรรมและการประพฤติปฏิบัติในเชิงความสัมพันธ์อันดีงามในวรรณกรรมสินไชและศึกษาพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมสินไช พบว่าปัญหาในวรรณกรรมสินไชเป็นปัญหาเกี่ยวกับการลักขโมย การมีภรรยาหลายคน การใช้คุณไสย การผิดประเวณี ส่วนการประพฤติปฏิบัติต่อกันในเชิงความสัมพันธ์อันดีงามมี 2 ระดับ คือ

ระดับครอบครัวและระดับเครือญาติ การอธิบายปัญหาจริยธรรมดังกล่าวใช้พุทธจริยศาสตร์เป็นกรอบแนวคิดเพื่ออธิบายถึงความประพฤติกิริยาที่ควรประพฤติโดยอยู่ภายใต้กรอบศีลธรรมได้บอกกล่าวถึงศีลห้า ธรรมคือศีลและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องทุกข์ กาม ตัณหา กรรมเก่า ภายใต้กรอบคุณธรรมได้บอกกล่าวถึงทศพิธราชธรรม มรรคมืองค์แปดและคติธรรมที่เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองและการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสและพระยาอนุมานราชธนของพระมหาสร้อย แก้วทนต์ [12] พบว่า พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมของผู้ประพันธ์ทั้ง 3 ท่านสามารถแบ่งออกเป็น 2 หมวด ได้แก่ 1) หมวดที่ 1 ศีลธรรม ซึ่งประกอบด้วย 3 ระดับ คือ ระดับเบื้องต้นคือเบญจศีล ระดับกลางคือกุศลกรรมบถ 10 และระดับสูงคือมรรคมืองค์ 8 และ 2) หมวดที่ 2 จริยธรรม ซึ่งประกอบด้วย 3 ระดับเช่นกัน คือ ระดับที่พัฒนาตน ระดับที่พัฒนาครอบครัวและระดับที่พัฒนาสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยได้นำแนวคิดและผลการศึกษามาพัฒนาเป็นแนวคิดในการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในแบบเรียนวรรณคดีวิจักข์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาต้น เป็นพุทธจริยศาสตร์หมวดศีลธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะต้องทำให้มีอยู่ในตน เพื่อบรรลุจุดหมายของชีวิตความเป็นมนุษย์ มี 3 ระดับ ได้แก่ ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ศีลธรรมระดับกลาง คือกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูง คือมรรคมืองค์ 8

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ใช้เนื้อหาของวรรณคดีวรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักข์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จำนวน 3 เล่ม โดยมีเกณฑ์คัดเลือกวรรณคดีวรรณกรรม คือเนื้อหาแต่ละเรื่องจะต้องปรากฏตัวละครที่เป็นตัวดำเนินเรื่อง ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง และแต่ละตัวต้องมีพฤติกรรม ความประพฤติอย่างชัดเจน ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 5 เรื่องและจำนวนตัวละคร 14 ตัวละคร แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายชื่อวรรณคดีวรรณกรรมและตัวละครที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัย

ระดับชั้น	วรรณคดีและวรรณกรรม	ตัวละครและบทบาท
ม. 1	1. กาพย์พระไชยสุริยา	1. พระไชยสุริยาเป็นกษัตริย์ครองเมืองสาวัตถี 2. พระนางสุมาลีเป็นพระมเหสีของพระไชยสุริยา
	2.ราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา	1. สมิงพระรามเป็นเชลยจากเมืองหงสาวดี 2. พระเจ้ากรุงจีนเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงต้าฉิง 3. พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงรัตนปุระอังวะ

ตารางที่ 1 รายชื่อวรรณคดีวรรณกรรมและตัวละครที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัย (ต่อ)

ระดับชั้น	วรรณคดีและวรรณกรรม	ตัวละครและบทบาท
ม.2	3. รามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ ปราบหนทก	1. พระนารายณ์เป็นเทพผู้รักษาสกุลแห่งจักรวาล 2. นทกเป็นคนรับใช้ล้างเท้าเทวดาที่เชิงเขาไกรลาส
ม.3	4. พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณี หนีนางผีเสื้อสมุทร	1. พระอภัยมณีเป็นเจ้าชายรูปงามที่มีความสามารถด้านดนตรี 2. นางผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์อัปลักษณ์ที่ลักพาตัวพระอภัยมณี 3. สินสมุทรเป็นบุตรของนางผีเสื้อสมุทรและพระอภัยมณี 4. พระโยคีเป็นผู้วิเศษที่มาช่วยเหลือพระอภัยมณีกับสินสมุทร
	5. บทละครพูดเรื่องเหินแกลูก	1. พระยาภักดินฤนาถเป็นขุนนางผู้มีเกียรติมีมันในความ ถูกต้องและเป็นพ่อเลี้ยงของแม่ลออ 2. นายล้า (ทิพเดชะ)เป็นขุนนางเก่าผู้เคยกระทำความผิดกฎหมาย และเป็นพ่อแท้ ๆ ของแม่ลออ 3. แม่ลออเป็นบุตรสาวของนายล้า

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือขั้นรวบรวมข้อมูล ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและขั้นนำเสนอผลการวิจัย โดยสำรวจ ค้นคว้าวิทยานิพนธ์ งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดพุทธ จริยศาสตร์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 และหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์วิเคราะห์ข้อมูลจากวรรณคดีวรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ผลการวิจัย

การศึกษาพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 14 ตัวละคร โดยการวิเคราะห์พฤติกรรม ความประพฤติที่ปรากฏอย่างชัดเจนของตัวละครที่มีบทบาทตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือศีลธรรมระดับเบื้องต้น ศีลธรรมระดับกลางและศีลธรรมระดับสูง มีรายละเอียดดังนี้

1. พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ผู้วิจัยวิเคราะห์วรรณคดีวรรณกรรม 2 เรื่อง คือ กาพย์พระไชยสุริยาและราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ดังนี้

1.1 กาพย์พระไชยสุริยา

1) พระไชยสุริยา เป็นกษัตริย์ครองเมืองสาวัตถี มีมเหสีชื่อสุมาลี ชาวเมืองสาวัตถีอยู่กันอย่างสงบสุข พระไชยสุริยาเป็นกษัตริย์ที่ดีแต่ไว้ใจเหล่าขุนนางมากเกินไปจนทำบ้านเมืองล่มสลาย ตัวละครพระไชยสุริยาปรากฏพุทธจริยศาสตร์ คือมีศีลธรรมระดับสูง มรรคมองค์ 8 คือ การมีสัมมาวายามะ ตัวละครมีความเพียรพยายามเรียนธรรมะที่พระอินทร์ได้เสด็จมาสอนและบำเพ็ญเพียรจนได้ขึ้นสวรรค์ หลังจากสิ้นพระชนม์ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

คำเข้าเอกราตกวาดเตียน เหนื่อยยากพากเพียร
เรียนธรรมบำเพ็ญเคร่งครัน
สำเร็จเสร็จได้ไปสวรรค์ เสวยสุขทุกวัน
นานนับกับกัลป์พุทธันดร

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า พระไชยสุริยามีศีลธรรมระดับสูงคือ การมีสัมมาสติรู้สึกตัวอยู่ เป็นนิจว่าต้องดูแลภรรยาของตนคือนางสุมาลี โดยคว่านางเอาผ้าสไบมัดไว้ไม่ให้ห่มตนในขณะที่สำเภา กำลังจะอัปปาง ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

ราชาคว้ามือออร์ท เอาผ้าสไบ
ต่อไว้ไม่ให้ไกลกายา

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

พระไชยสุริยาจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับสูง คือ มรรคมองค์ 8

2) พระนางสุมาลี เป็นมเหสีของพระไชยสุริยา เมื่อเกิดอุทกภัยน้ำป่าไหลท่วมเมืองสาวัตถี พระนางตามเสด็จพระไชยสุริยามาในเรือสำเภาด้วย เมื่อเรือสำเภาถูกพายุลัดจนเรือแตก พระนางสุมาลีและพระไชยสุริยาพลัดเข้าฝั่งได้เพียงสององค์ พระนางสุมาลีเป็นภรรยาที่ตรัสสุรร่วมทุกข์กับสามี ในทุกสถานการณ์และปฏิบัติธรรมอย่างไม่ย่อท้อ ในที่สุดก็บรรลุความสำเร็จได้ขึ้นสวรรค์ไปเช่นเดียวกับพระไชยสุริยา ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือมีศีลระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 3 กามสุมิฉฉาจารา เวนมณี คือการงดเว้นจากการประพฤติดีกามและศีลธรรมระดับกลาง คือ มุ่งขัดเกลาตัวเองให้มีจิตใจที่สูงขึ้นเป็นการเว้นอกุศลกรรมบถ 10 และทำกุศลกรรมบถให้สมบูรณ์ ได้แก่ กายกรรม 3 กามสุมิฉฉาจารา หมายถึง เว้นการประพฤติดีกาม เว้นการล่วงละเมิดทางเพศต่อบุคคลอื่น “ส่วนสุมาลี วันทาสามี” แสดงให้เห็นว่านางสุมาลีมีความนอบน้อมต่อสามีรวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ภรรยาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

ส่วนสุมาลี วันทาสามี เทวียูงนาง
เฝ้าแต่ดูแล เหมือนแต่ก่อนกาล ให้พระภูบาล สำนวณวิญญา

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

พระนางสุมาลีจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจ-ศีล ศีลธรรมระดับกลางคือ กุศลกรรมบถ 10

1.2 ราชอิธราช ตอนสมิงพระรามอาสา

1) สมิงพระราม สมิงพระรามเป็นทหารเอกของราชอิธราช กษัตริย์มอญแห่งหงสาวดี มีฝีมือการรบเก่งกาจจนเป็นที่เลื่องลือ เป็นผู้ไม่มีไหวพริบ สติปัญญา รู้จักกลอุบายศึกจนมีชัยชนะเหนือ กามะนีทหารของพระเจ้ากรุงจีน ตัวละครสมิงพระราม ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือศีลธรรมระดับกลาง คือ กุศลกรรมบถ 10 เป็นหลักธรรมที่ประกอบการปฏิบัติที่เป็นทางกุศล เป็นหลักธรรมให้มีความเจริญ เกิดขึ้นพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ได้แก่ มิจฉาทิฎฐิ หมายถึงเว้นความเห็นผิดจากทำนอง คลองธรรม เว้นความเห็นผิดเป็นชอบ สมิงพระรามมีความคิดที่ดีและมีการวิเคราะห์เหตุการณ์อย่าง รอบคอบ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

“เราต้องพันธนาการตรากตรำอยู่นานแล้ว มิได้ชี้ข้าง ซี่ม้าเหยียดมือเหยียดเท้าเยื้อง
แขนซ้าย ย้ายแขนขวาเล่นบ้างเลยรำคาญใจนัก เรากลัวอะไรกับกามะนีทหารจีน ครั้นจะรับ
อาสาบัดนี้แล้วก็เหมือนหาบสองบ่าอาสาสองเจ้าทหารควรไม่ คิดแล้วก็นิ่งอยู่

...สมิงพระรามคิดว่า กรุงอังวะนี้เป็นต้นทาง อุปมาดังหน้าด่านหงสาวดี พระเจ้า
กรุงจีนยกมาครั้งนี้ก็มีความปรารถนาจะใคร่ดูทแกล้วทหารอันมีฝีมือขี่ม้ารำเพลงทวนสู้กันตัวต่อ
ตัว ถ้าไม่มีผู้ใดสู้รบ ถึงจะได้เมืองอังวะแล้วก็สิ้นความปรารถนาแต่เพียงนี้ เห็นศึกจีนจะกำเริบ
ยกล่องเลยลงไปกรุงหงสาวดีเป็นมั่นคง”

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

นอกจากนี้ยังปรากฏ ปิณณาวาจา คือ เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการเหยียดหยามดูแคลน
คนอื่น ผรุสวาจา คือการเว้นจากการพูดคำหยาบคาย สัมผัสปลापะ คือ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ ส่อเสียดและ
โอ้อวด ส่อให้เห็นว่าตัวละครสมิงพระรามนั้นมีความสามารถด้านการสื่อสาร มีวาทีลพที่ดี จนทำให้พระ
เจ้าฝรั่งมังฆ้องยอมรับดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

“ครั้นข้าพเจ้าไม่รับบำเหน็จรางวัลแล้ว ก็เลยเสีราชประเพณีของพระองค์ไป ข้าพเจ้า
จะยอมเป็นทหารอยู่กับพระองค์แต่จะขอพระราชทานความอนุญาตอยู่ 2 ประการ ประการหนึ่ง
ห้ามมิให้คนทั้งปวงเรียกว่าเชลย ถ้าผู้ใดมิฟังขัดขืนเรียก ข้าพเจ้าได้ยินแล้วก็จะถวายเป็นคมลา
กลับหงสาวดี ประการหนึ่งถ้ามีสงครามสมเด็จพระเจ้าราชอิธราชมาเมื่อใด ข้าพเจ้ามีขอเข้า
สงครามด้วยทั้งสองฝ่าย แม้นมีสงครามจากกษัตริย์อื่นมา ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาสู้รบจนกว่าจะ
สิ้นชีวิต...”

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

สมิงพระรามจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับกลางคือ กุศล
กรรมบถ 10

2) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องหรือพระเจ้ามณฑิเรยทอง เป็นกษัตริย์พม่าผู้ครองกรุงรัตน-
บุระอังวะ ได้ชุบเลี้ยงสมิงพระรามจากเหตุการณ์ที่สมิงพระรามอาสารบกับกามะนีจนได้รับชัยชนะ

จึงพระราชทานรางวัลเพื่อเหนี่ยวนำสมิงพระรามเอาไว้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเป็นตัวละครที่มีความสลับซับซ้อนในการรักษากันเมือง ปราชญ์พุทธจริยศาสตร์ตามตัวอย่างของบทประพันธ์ ดังนี้

“ครั้งนั้นสมิงพระราม รับอาสากู้เมืองเราไว้ได้ชัยชนะแล้วก็จึงยกทัพเล็กกลับไปแล้ว สมิงพระรามมีความชอบมาก บัดนี้เราควรจะให้สมิงพระรามเป็นมหาอุปราชและราชธิดาเราจะประทานให้เป็นบาทบริจาริกาด้วยตามสัญญาจึงจะชอบ”

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีความซื่อสัตย์ คือ รักษาคำพูดซึ่งสอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ 1) ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนาเว้นจากการพูดเท็จ 2) ศีลธรรมระดับกลาง คือกุศลกรรมบถ 10 วชิกรรม การกระทำชั่วทางวาจา หมายถึง มุสาวาทคือเว้นจากการพูดเท็จ เว้นการโกหกและ 3) ศีลธรรมระดับสูง คือ มรรคมีองค์ 8 สัมมาวาจา คือวาจาชอบ

พระเจ้าพระฝรั่งมังฆ้องจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจศีล ศีลธรรมระดับกลางคือกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

3) พระเจ้ากรุงจีน หรือพระเจ้ากรุงต้าฉิง เป็นกษัตริย์ครองกรุงจีน ยกทัพมาล้อมกรุงอังวะต้องการให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องออกไปถวายบังคมและขอให้ส่งทหารออกมาซื้อม้าจำนวนต่อสู้อันตัวต่อตัว ถ้าฝ่ายกรุงรัตนบุระอังวะแพ้ต้องยกเมืองให้ฝ่ายจีน แต่ถ้าฝ่ายจีนแพ้จะยกทัพกลับทันทีโดยฝ่ายพระเจ้ากรุงจีนมีตัวแทนคือกามะณี ขณะที่ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีตัวแทนคือสมิงพระราม กามะณีเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำและพ่ายไป นายทหารของพระเจ้ากรุงจีนจึงขออาสาตีกรุงอังวะเอง แต่พระเจ้ากรุงจีนได้ตรัสสั่งห้ามดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

“เราเป็นกษัตริย์ผู้ใหญ่อันประเสริฐ ได้ให้คำมั่นสัญญาให้แก่เขาแล้วจะกลับคำดังนั้นหาควรไม่ พม่าทั้งปวงจะชวนกันดูหมิ่นได้ว่าจีนพูดไม่จริง เรารักสัตย์ยิ่งกว่าทรัพย์ อย่าว่าแต่สมบัติมนุษย์นี้เลย ถึงท่านจะเอาทิพย์สมบัติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีมาให้เรา เราก็ไม่ได้ปรารถนา ตรัสดังนั้นแล้วก็สั่งให้เลิกทัพเสด็จกลับไปยังกรุงจีน...”

(กระทรวงศึกษาธิการ [15])

จากเนื้อหาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระเจ้ากรุงจีนนั้นรักษาคำพูด และยึดความสัตย์มากกว่าทรัพย์ซึ่งสอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ 1) ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี คือเจตนาเว้นจากการพูดเท็จ 2) ศีลธรรมระดับกลาง คือกุศลกรรมบถ 10 วชิกรรม การกระทำชั่วทางวาจา หมายถึง มุสาวาทคือเว้นจากการพูดเท็จ เว้นการโกหกและ 3) ศีลธรรมระดับสูง คือ มรรคมีองค์ 8 สัมมาวาจา คือวาจาชอบ

พระเจ้ากรุงจีนจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจศีล ศีลธรรมระดับกลางคือกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

2. พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
ผู้วิจัยวิเคราะห์วรรณคดีวรรณกรรม จำนวน 1 เรื่องคือ รามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนนทก ดังนี้

2.1 พระนารายณ์ เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์ ได้รับบัญชาจากพระอิศวรให้ไปปราบยักษ์นทกจึงแปลงกายเป็นนางฟ้าเทพอัปสร จากพฤติกรรมของพระนารายณ์ในเรื่องไม่ปรากฏพุทธจริยศาสตร์ทั้ง 3 ระดับ เพราะท้ายที่สุดพระนารายณ์ได้ฆ่ายักษ์นทกซึ่งผิดหลักพุทธจริยศาสตร์ทั้ง 2 ระดับ กล่าวคือ 1) ศีลธรรมระดับต้นคือได้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตผู้อื่น และ 2) ศีลธรรมระดับกลางได้ประพฤติกายกรรมคือฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเช่นกัน

2.2 นนทก เป็นยักษ์ซึ่งมีหน้าที่เฝ้าเชิงบันไดเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระอิศวรมีหน้าที่ล้างเท้าเทวดาที่ไปเข้าเฝ้าพระอิศวร เทวดาชอบกลั่นแกล้งนนทก ทำให้เจ็บช้ำน้ำใจเป็นอันมากด้วยเหตุนี้จึงไปขอพรให้ตนมีนิ้วเพชร ขึ้นไปที่ใครคนนั้นต้องตาย พอได้รับพรดังกล่าวทำให้หลงใหลในอำนาจไล่ขึ้นไปยังเทวดาส่งผลให้เหล่าเทวดาล้มตายจำนวนมาก จนพระนารายณ์ต้องมาปราบนนทกในที่สุด ซึ่งผิดหลักพุทธจริยศาสตร์ทั้ง 2 ระดับ กล่าวคือ 1) ศีลธรรมระดับต้นคือได้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตผู้อื่น และ 2) ศีลธรรมระดับกลางได้ประพฤติกายกรรมคือฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเช่นกัน อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของนนทกบางประการก็ปรากฏพุทธจริยศาสตร์ คือมีศีลธรรมระดับสูง มรรคมีองค์ 8 คือ การมีสัมมาอาชีวะคือการเลี้ยงชีพชอบและสัมมาวายามะคือความเพียรชอบ เพราะนนทกปฏิบัติหน้าที่ด้วยความวิริยะอุตสาหะ และตั้งใจประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่เป็นเวลายาวนาน ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

มาจะกล่าวบทไป	ถึงนนทกน้ำใจกล้าหาญ
ตั้งแต่พระสมณภูวนาถ	ประทานให้ล้างเท้าเทวดา
อยู่บันไดไกรลาสเป็นนิจ	สุราฤทธิ์ดับหัวแล้วลบหน้า
บ้างให้ตักน้ำล้างบาท	บ้างถอนเส้นเกศาขุ่นไป
ผู้ใดทำชอบต่อเบื้องบาท	ก็ประสาททั้งพรแลยศศักดิ์
ตัวข้าก็มีขอบนัก	ล้างเท้าสุรารักษ์ถึงโกฏิปี

...

ให้นิ้วเพชรฤทธิ	จะชี้ใครจงม้วยสังขาร
จะได้รองเบื้องบาท	ไปจนกว่าจะสิ้นชีวิ

(กระทรวงศึกษาธิการ [16])

นนทกจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

3. พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ผู้วิจัยวิเคราะห์วรรณคดีวรรณกรรม จำนวน 2 เรื่อง คือ พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรและบทละครพูดเรื่องเหินแกลูก ดังนี้

3.1 พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร

1) พระอภัยมณี เป็นโอรสของท้าวสุทัศน์กษัตริย์แห่งกรุงรัตนากับนางปทุมเกสร ออกเดินทางไปเรียนแต่สำเร็จวิชาเป่าปี่มาทำให้ท้าวสุทัศน์ไม่พอใจถึงขับไล่พระอภัยมณีออกจากเมือง ระหว่างเดินทางถูกนางผีเสื้อสมุทรลักพาตัวไปอยู่กับนางในถ้ำจนมีลูกชายด้วยกันชื่อสินสมุทร ต่อมาพระอภัยมณีก็พาสินสมุทรหนีไปอยู่กับโยคีที่เกาะแก้วพิสดาร ซึ่งตัวละครพระอภัยมณีในตอนที่ยกมานี้ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือ ศีลธรรมระดับเบื้องต้น เบญจศีล ข้อที่ 3 กาเมสุ มิจฉาจารา เวมณี คือ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม สามารถยับยั้งชั่งใจสำรวจตนเองเมื่อได้ใกล้ชิดต่อนางเงือกในระหว่างหนีนางผีเสื้อสมุทร ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

พงศ์กษัตริย์ทศนางเงือกน้อย	ดูชุ่มช้อยโฉมเลาทั้งเผ้าผม
ประไพพัศตร์ลักษณล้ำล้วนคำคม	ทั้งเนียนมวลงเปล่งออกแต่งทรง
ขนงเนตรเกศกรอ่อนสะอาด	ดังสุรางค์นางนาฏในวังหลวง
พระเพลินพิศคิทยาเสียตายดวง	แล้วหนักหน่วงนึกที่จะหนีไป

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า พระอภัยมณีมีศีลธรรมระดับสูงคือ การมีสัมมาวายามะ คือมีความเพียรชอบ ซึ่งเห็นได้ว่าพระอภัยมณีอยู่ในถ้ำกับนางผีเสื้อสมุทรหลายปีจนมีบุตรชายชื่อสินสมุทรและเผ้าเลี้ยงดูพระโอรสจนเติบโตใหญ่ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

พระปิตรศัทรังศักรี้รักใคร่	ด้วยเนื้อไขมิได้คิดริษยา
เผ้าเลี้ยงลูกผูกเปลแล้วเห่ช้า	จนใหญ่กล้าอายุได้แปดปี

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

พระอภัยมณีจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจศีล และศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

2) นางผีเสื้อสมุทร นางผีเสื้อสมุทรหลงรักพระอภัยมณีจึงลักพาตัวพระอภัยมณีมาอยู่ในถ้ำกับตน ตลอดระยะเวลาที่อยู่ด้วยกันนางได้แปลงกายเป็นหญิงงามจนให้กำเนิดสินสมุทร ซึ่งพระอภัยมณีรู้มาโดยตลอดว่านางเป็นยักษ์แต่ไม่สามารถทำอะไรได้ นางผีเสื้อสมุทรในตอนที่ยกตัวอย่างมานี้ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือ ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 3 กาเมสุ มิจฉาจารา เวมณี กล่าวคือ นางผีเสื้อสมุทรเป็นตัวละครที่รักเดียวใจเดียว นับว่าเป็นตัวละครที่มีความซื่อสัตย์ต่อคนรักและไม่ประพฤติดิฉันในกามทั้งกายและวาจาใจ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

นิจจาเอ๋ยเคยอยู่เป็นคู่ชื่น	ทุกวันคืนคำเข้าไม่เศร้าหมอง
จนมีลูกปลุกเลี้ยงเคียงประคอง	มิให้ข้องเคืองขัดพระอัชฌา
อยู่ดีดีหนีเมียมาเสียได้	เสียน้ำใจน้องรักเป็นหนักนา
จึงอุตลัฬห์พยายามลู้ตามมา	ขอเป็นข้าบาททงษ์พระทรงธรรม

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า นางผีเสื้อสมุทรมีศีลธรรมระดับกลางอีกประการคือ การเว้นอกุศลกรรมบถ 10 และทำกุศลกรรมบถให้สมบูรณ์ 2 ข้อ ได้แก่ 1) กาเมสุมิฉฉาจารคือเว้นการประพฤติดิในกาม เว้นการล่วงละเมิดทางเพศต่อบุคคลอื่นและ 2) ผรุสวาจาคือเว้นจากการพูดคำหยาบคาย นางผีเสื้อสมุทรเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะสุภาพอ่อนโยนในการเจรจากับพระอภัยมณี ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

ผีเสื้อน้ำข้าวอนด้วยอ่อนหวาน	ไม่โปรดปรานอนุกุลเลยทวนหัว
ถ้าทิ้งไว้ไหนน้องจะครองตัว	ทั้งจากผัวจากบุตรสุดอาลัย
มิขอยู่คู่ตายวายชีวิต	ไม่เห็นจิตน้องรักจะดักขย
เชิญพระองค์ลงมาชลาสัย	เมื่อยจะให้มันต์เวทวิเศษครัน

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

นางผีเสื้อสมุทรจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจศีลและศีลธรรมระดับกลางคือ กุศลกรรมบถ 10

3) สีนสมุทร บุตรของพระอภัยมณีกับนางผีเสื้อสมุทร มีกำลังมหาสารหน้าดาคล้ายพระอภัยมณีแต่มีกำลังมากเหมือนแม่ และเป็นคนที่พาพระอภัยมณีหนีออกจากถ้ำได้สำเร็จ สีนสมุทรปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือ ศีลธรรมระดับกลางคือ การเว้นอกุศลกรรมบถ 10 3 ข้อ ได้แก่ 1) ปิสุณาวาจา คือเว้นการพูดส่อเสียด 2) ผรุสวาจาคือเว้นจากการพูดคำหยาบคายและ 3) สัมผัปปลาปะคือเว้นการพูดเพ้อเจ้อ พูดโอ้อวด พูดไม่มีสาระ ซึ่งจากหลักธรรมข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นว่าสินสมุทรเป็นตัวละครที่มีวาทศิลป์ในการสื่อสารและยังสอดคล้องกับศีลธรรมระดับสูง คือมรรคมีองค์ 8 คือ สัมมาวาจา คือวาจาชอบ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

ประทานโทษโปรดปล่อยไปหน่อยเถิด	ที่ละเมิดแม่คุณอย่าคุณเสีย
ลูกขอลาฝ่าธุลีสักปีเดียว	ไปท่องเที่ยวหาประเทศเขตนคร
แม่นพบอย่าป้ออยู่เป็นสุข	บรรเทาทุกข์ภัยโยธโมสร
จึงชวนบิดุเรศเสด็จจร	มาสถานมารดรไม่อนใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

สินสมุทรจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับกลางคือ การเว้นอกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

4) พระโยคี เป็นผู้ทรงศีลาศัยบนเกาะแก้วพิสดารอายุนับพันปี เป็นผู้มีจิตเมตตาพระอภัยมณี สีนสมุทรและนางเงือกจึงหมายจะมาอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร พระโยคีปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือ ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 1 ปาณาติบาต เวรมณี คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ซึ่งเห็นได้จากการที่พระโยคีอยู่เกาะแก้วพิสดารกินเผือกกินมัน งดเว้นจากการฆ่าสัตว์และยังสอดคล้องกับศีลธรรมระดับกลาง คือการเว้นอกุศลกรรมบถ 10 คือปาณาติบาต ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

พระโยคีมีมนต์อยู่ตนหนึ่ง อายุถึงพันเศษถือเพทไสย

อยู่เกาะแก้วพิสดารสำราญใจ กินลูกไม้เผือกมันเป็นพรรณผลา

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

นอกจากนี้ยังพบอีกว่า พระโยคีมีศีลธรรมระดับสูง คือการมีสัมมาทิฐิ หรือความเห็นชอบ ซึ่งพระโยคีมีจิตเมตตาที่จะช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ คอยช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความยากลำบาก

พวกเรือแตกแขกฝรั่งแลอังกฤษ ขึ้นเป็นศิษย์อยู่สำนักนั้นหนักหนา

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

พระโยคีซึ่งเป็นผู้ทรงศีลจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือเบญจศีลและศีลธรรมระดับกลางคือการเว้นอกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมีองค์ 8

3.2 บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก

1) พระยาภักดินฤนาถ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ อายุราว 40 ปี พระยาภักดีและนายล้าเป็นเพื่อนเก่ากันและตกหลุมรักแม่นวลด้วยกันทั้งคู่ แต่แม่นวลได้เลือกนายล้าเป็นสามี เมื่อนายล้าต้องโทษติดคุก ก่อนแม่นวลจะสิ้นใจจึงได้นำแม่ลอออกมาฝากให้พระยาภักดินฤนาถเป็นผู้ดูแลแทนตน พระยาภักดินฤนาถปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 5 สุราเมระยะมัชชปะมาทัญฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากของมีนเมา เพราะเมื่อครั้งที่พระยาภักดี ได้พูดคุยกับนายล้าในช่วงต้นแล้วนายล้าเกิดกระหายคอแห้งอยากจะดื่มเครื่องดื่มมีนเมา ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

พระยาภักดี : (เรียก) อ้ายคำ ไปหาโซดามาถ้วยเถาะ

นายล้า : โซดาเปล่าหรือครับ

พระยาภักดี : จะเอาครีมิโซดาก็ได้ หรือน้ำแดง

นายล้า : น้ำเหลือง ๆ ไม่มีหรือครับมันค่อยขึ้นอกขึ้นใจหน่อยหนึ่ง?

พระยาภักดี : ไม่มี ถึงมีฉันก็ไม่เห็นควรจะกินเวลาร้อน ๆ ยัง

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

พระยาภักดินฤนาถจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือเบญจศีล

2) นายล้า (ทิพเดชะ) อดีตเคยรับราชการ และได้แต่งงานกับแม่นวล มีบุตรด้วยกันคือแม่ลอ นายล้าต้องโทษจำคุกฐานประพาดพิงทุจริต ก่อนแม่นวลจะเสียชีวิตได้นำบุตรสาวมาฝากไว้กับพระยาภักดินฤนาถ เมื่อนายล้าพ้นโทษจึงหวังมาพึ่งบุตรสาวในช่วงบั้นปลายของชีวิต แต่พระยาภักดินฤนาถได้ห้ามไว้ให้เหตุผลว่าเห็นแก่ลูกเป็นเหตุให้นายล้ากลับตัวกลับใจ ซึ่งตัวละครนี้ปรากฏพุทธจริยศาสตร์ได้แก่ 1) ศีลธรรมระดับเบื้องต้น คือเบญจศีล ข้อที่ 2 อทินนาทานทานา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์และ 2) ศีลธรรมระดับกลาง คืออกุศลกรรมบถ 10 กายกรรม การกระทำชั่วทางกาย คือ อทินนาทาน คือการเว้นจากการขโมยของ ลักทรัพย์ เว้นการถือเอาของที่เขามิได้ให้ ไม่ได้อนุญาต ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

อ้ายคำ : (ออกไม่เชื่อ) ครับ

นายล้า : ฮือ! แกไม่เชื่อ ที่จริงแกก็ไม่น่าเชื่อ รูปร่างฉันทันดูโถมเต็มที
เครื่องแต่งตัวหรือก็ปอนเต็มที่ยังงี้ แต่ฉันสาบานได้เทียวว่า
ฉันจะไม่แตะต้องสิ่งของอะไรของเจ้าคุณภักดีเลย ก่อนที่จะ
ได้รับอนุญาต เข้าใจไหม?

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

นายล้าซึ่งเป็นผู้เคยกระทำความผิดจนต้องเข้ารับโทษในคุกได้กลับตัวกลับใจเพื่อเห็น
แก่แม่ล่อ นายล้าจึงเป็นผู้ที่มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือ เบญจศีลและศีลธรรม
ระดับกลางคือ กุศลกรรมบถ 10

3) แม่ล่อ บุตรสาวของนายล้า (ทิพเดชะ) และแม่นวล แต่พระยาภักดีดินถนาลได้
อุปการะเลี้ยงดู โดยพระยาภักดีดินถนาลได้บอกข้อมูลเกี่ยวกับบิดาของแม่ล่อเพียงแค่ว่าบิดาได้เสียชีวิต
แล้ว ซึ่งแม่ล่อเป็นตัวละครที่ปรากฏพุทธจริยศาสตร์คือ ศีลธรรมระดับสูง ได้แก่ สัมมาทิฐิคือความ
เห็นชอบ สัมมาสังกัปปะคือความดำริชอบ และสัมมาจาคีคือความจาคอบ ดังปรากฏในบทประพันธ์ที่ว่า

แม่ล่อ : แหม คุณพ่อวันนี้กลับบ้านวันจริง ฉันหมายจะกลับมาให้
ทันคุณพ่อกลับทีเดียว.

พระยาภักดี: (ยิ้ม) พ่อได้เลิกงานเร็วหน่อยก็รีบกลับมา

แม่ล่อ : (มองดูนายล้า แล้วหันไปพูดกับพระยาภักดี) นั่นใครคะ?

นายล้า : ฉันเป็นเกลอเก่าของเจ้าคุณ ท่านนับถือฉันเหมือนน้องยังงี้

ขอรับ? (พระยาภักดีพยักหน้า)

แม่ล่อ : อ้อ ! (นั่งลงไหว้) ถ้ายังงั้นดิฉันก็ต้องนับถือคุณเหมือนอา

ของดิฉันเหมือนกันทำไมดิฉันยังไม่รู้จักคุณอาเลย

(กระทรวงศึกษาธิการ [17])

แม่ล่อซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคงแน่วแน่ อีกทั้งยังมีทัศนคติที่ดีในการดำเนินชีวิตจึงเป็นผู้ที่
มีพุทธจริยศาสตร์โดดเด่นในศีลธรรมระดับสูงคือ มรรคมงคล 8

จากบทสรุปการวิเคราะห์ตัวละครตามแนวพุทธจริยศาสตร์สามารถอธิบายได้ว่าตัวละครที่
ปรากฏในวรรณคดีและวรรณกรรมแต่ละเรื่องล้วนมีพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นพุทธจริยศาสตร์ตั้งแต่ 1
ข้อขึ้นไป ซึ่งบทบาทของตัวละครและจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่อง มีส่วนในการกำหนดพุทธจริยศาสตร์ คือ
ตัวละครที่มีบทบาทเป็นกษัตริย์มักจะมีศีลธรรมในเรื่องการรักษาคำพูดเป็นจุดเด่น เช่น พระเจ้าฝรั่งมัง
ฆ้องและพระเจ้ากรุงจีน ตัวละครที่เป็นหญิงมักปรากฏศีลธรรมด้านการไม่ประพฤติดิฉันในกาม เช่น
นางสุมาลีและนางผีเสื้อสมุทร ตัวละครที่เป็นมนุษย์มักปรากฏศีลธรรมเบื้องต้น คือศีล 5 เช่น พระยา
ภักดีดินถนาลและนายล้าและตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์เหนือมนุษย์มักปรากฏศีลธรรมด้านการงดเว้นการฆ่า
สัตว์และเบียดเบียนผู้อื่นมักเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือผู้อื่นเสมอ เช่น พระโยคี

พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปรากฏพุทธจริยศาสตร์ของตัวละคร 3 ระดับ ได้แก่ ศีลธรรมระดับเบื้องต้นคือเบญจศีล ศีลธรรมระดับกลางคือกุศลกรรมบถ 10 และศีลธรรมระดับสูงคือมรรคมีองค์ 8 โดยตัวละครในแต่ละเรื่องได้แสดงพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจาและใจตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งล้วนส่งผลต่อการดำรงชีวิตของตัวละครทุกตัวและถึงแม้ว่าตอนจบของเรื่องอาจจะประสบสุขและทุกข์ เช่น พระไชยสุริยาและนางสุมาลีในเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา แม้ในตอนแรกบ้านเมืองล่มสลาย แต่เมื่อได้ประพฤติตามกรอบศีลธรรมแล้วท้ายที่สุดก็ได้ขึ้นสวรรค์ หรือนอนทนในเรื่องรามเกียรติ์ แม้ช่วงแรกจะประพฤติดำรงกรอบของศีลธรรมบางระดับและ/หรือบางข้อ แต่ก็มีบางข้อที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ เช่น การฆ่าชีวิตผู้อื่นท้ายที่สุดตนเองก็ต้องโดนฆ่าตาย เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการประพฤติดังกล่าวของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์สามารถเป็นตัวอย่างที่ให้ข้อคิดคติธรรมกับนักเรียนได้อย่างน่าสนใจ

อภิปรายผล

พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีบทบาทสำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมให้กับเยาวชนในวัยเรียนซึ่งเป็นวัยที่ต้องเสริมสร้างวุฒิภาวะทางอารมณ์ สังคมและจิตใจอันจะนำไปสู่การเป็นเยาวชนที่มีคุณภาพในอนาคต ซึ่งผู้วิจัยพบว่า พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์มิได้จำกัดเฉพาะตัวละครฝ่ายดีเท่านั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นผ่านตัวละครฝ่ายร้ายด้วย อีกทั้งบทบาทหน้าที่ ฐานะทางสังคม บริบทรอบข้าง เพศและอายุของตัวละครมีผลต่อการปรากฏพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งด้านดีและด้านร้าย มีหน้าที่อันพึงกระทำตามครรลองของตน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติที่แฝงมากับตัวละครชายและหญิงที่ตัวละครชายมักมีบทบาทสำคัญในวรรณคดีและวรรณกรรมเสมอ ดังที่ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุพรรณ [2] อธิบายถึงความสำคัญของตัวละครในวรรณคดีวรรณกรรมไว้ว่าตัวละครในวรรณคดีวรรณกรรมเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่มีความสำคัญ เพราะถูกประกอบให้มีบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทในเรื่องทั้งนี้พฤติกรรมของตัวละครแต่ละตัวล้วนแต่มีที่มาและสาเหตุตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับ ซึ่งผลการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ในครั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษา พระมหาสร้อย แก้วทนต์ [12] ที่พบว่าวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสและพระยาอนุมานราชธนที่ปรากฏพุทธจริยศาสตร์หมวดศีลธรรม 3 ระดับ ได้แก่ ระดับเบื้องต้นคือเบญจศีล ระดับกลางคือกุศลกรรมบถ 10 และระดับสูงคือมรรคมีองค์ 8 เช่นเดียวกับผลการศึกษาของพระมหาสุรินทร์ ปลิทธิเมธี (เหล่าพิลา) อุดม บัวศรี และจรัส ลีลา [10] ที่พบว่าในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน เรื่อง พระยาคนคาก ได้นำเสนอหลักพุทธจริยศาสตร์ไว้ 3 ระดับเช่นกันซึ่งประกอบด้วย พุทธจริยศาสตร์ระดับต้น ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม 5 ประการ และทศ 6 พุทธจริยศาสตร์ระดับกลาง ได้แก่ ศีล 8 และกุศลกรรมบถ 10 และพุทธจริยศาสตร์ระดับสูง ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 ในขณะเดียวกันโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ [7] พบว่า พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมลิขไส

ปรากฏ 3 ระดับเช่นกัน ได้แก่ ระดับต้นคือหลักศีล 5 และศีล 10 ระดับกลางคือหลักอกุศลกรรมบถ 1 และระดับสูงคือมรรคมงคล 8

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ที่ปรากฏผ่านพฤติกรรมของตัวละครทั้งฝ่ายดีและฝ่ายร้ายจะเป็นตัวอย่างที่ดี ให้เด็กและเยาวชนสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต อันจะเป็นประโยชน์สูงสุดต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

ครูผู้สอนที่สอนเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณคดีวรรณกรรมสามารถนำหลักคำสอนเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ในแต่ละเรื่องสอดแทรกเป็นกรณีตัวอย่างให้กับผู้เรียน และควรแนะนำให้นักเรียนนำหลักพุทธจริยศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนทั้งด้านร่างกาย วาจาและใจให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรนำหลักพุทธจริยศาสตร์เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ตัวละครในแบบเรียนไทยในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับชั้นประถมศึกษา หรือระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือวรรณกรรมสำหรับเด็ก

บรรณานุกรม

- [1] รื่นฤทัย สักพันธ์, (2523), สีสรรพวรรณศิลป์, บริษัทต้นอ้อ แกรมมี จำกัด, กรุงเทพฯ.
- [2] บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, (2556), เบิกทางศึกษาวรรณคดีไทย, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- [3] พิทวัส จำปา, (2564). คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักขณ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6, วิทยานิพนธ์ปริญญา กศ.ม. (การสอนภาษาและวรรณกรรมไทย), มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- [4] กระทรวงศึกษาธิการ, (2551), คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, กรุงเทพฯ.
- [5] เจตนา นาควัชร, (2542), ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, กรุงเทพฯ.
- [6] อัจฉรา ชวงค์, (2549), แนวคิดและอุดมคติในวรรณคดีไทย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- [7] โสวิทย์ บำรุงศักดิ์, (2560), การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมลิข, รายงานการวิจัย, ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- [8] สำเนียง ยอดศิริ, (2560), จริยศาสตร์ จริยธรรม และคุณธรรมตามแนวคิดของนักปรัชญา, วารสารปรัชญา-ปริทรรศน์, 22(2), น. 37-53.

- [9] ประคอง ตั้งประเสริฐ, (2537), วรรณคดีกับคุณธรรมจริยธรรม, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- [10] พระมหาสุรินทร์ ปลื้มโสม (เหล่าพิลา) อุดม บัวศรี และจรัส ลีกา, (2560), การวิเคราะห์หลักพุทธจริย-ศาสตร์ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานเรื่อง พระยาคนคากม,” ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 ระดับนานาชาติครั้งที่ 2 เรื่อง พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ขอนแก่น, น. 1625-1672.
- [11] พระวิริยะศักดิ์ สมจิตโต, จรัส ลีกา และจ่านง กมลศิลป์, (2560), แนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง ตักแต่นคำ, วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม, 4(2), น. 169-180.
- [12] พระมหาสร้อย แก้วทนต์, (2549), พุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ สมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และพระยาอนุমানราชทนต์,” วิทยานิพนธ์ปริญญา ศศ.ม. (ไทยศึกษา), มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพฯ.
- [13] พระอนุ ภาททจारी (น้อยกลาง), (2564), รูปแบบการพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธจริยศาสตร์,” วิทยานิพนธ์ปริญญา ปร.ด. (ปรัชญา), มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- [14] วศิน อินทสระ, (2541), พุทธจริยศาสตร์. ทองกวาว, กรุงเทพฯ.
- [15] กระทรวงศึกษาธิการ, (2561), หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักขณ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 10. สกสค.ลาดพร้าว, กรุงเทพฯ.
- [16] กระทรวงศึกษาธิการ, (2561), หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักขณ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 10. สกสค.ลาดพร้าว, กรุงเทพฯ.
- [17] กระทรวงศึกษาธิการ, (2561), หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักขณ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 10. สกสค.ลาดพร้าว, กรุงเทพฯ.